

LOVRO KUNČEVIĆ
Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku
E-mail: lovro.kuncevic@gmail.com

Izvorni znanstveni rad
UDK: 94(497.584Dubrovnik)"654"
UDK: 327.82(497.584Dubrovnik)(091)
DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/mwo1vc42qy>
Primljeno: 17.3.2025.
Prihvaćeno: 16.4.2025.

O NJEGOVANJU (NE)OVISNOSTI: DUBROVAČKA REPUBLIKA I NJENI ZAŠTITNICI U NOVOM VIJEKU

LOVRO KUNČEVIĆ

Sažetak: U tekstu se ispituju razlozi višestoljetnog opstanka Dubrovačke Republike, odnosno nastoji se odgovoriti na pitanje kako je ta sićušna državica stoljećima preživjela na granicama velesila. Na početku se analizira specifičan međunarodni položaj Dubrovnika koji je uživao višestruki patronat triju velikih sila (Španjolska, Osmanlije i Papinstvo). Kao što tekst pokazuje, upravo višestrukost tog patronata omogućavala je Dubrovniku da stvori prostor za vlastitu neovisnu politiku. No, taj višestruki patronat također otvara pitanje zašto su velike sile sustavno podupirale i štatile Republiku kroz iznimno dugo vremensko razdoblje. Odgovor uvelike leži u nizu važnih usluga koje im je Dubrovnik pružao, poput dostavljanja informacija, radne snage i resursa, trgovinskog posredovanja ili pomoći pri otkupu robova. Uzevši u obzir tu "korisnost" Dubrovnika za velesile, zaključak teksta na nov način propituje uvriježeno objašnjenje njegove višestoljetne neovisnosti, odnosno propituje tezu o njegovoj iznimno učinkovitoj diplomaciji.

Ključne riječi: Dubrovačka Republika, diplomacija, novi vijek, međunarodni status, Španjolski imperij, Osmansko Carstvo, Papinstvo

Keywords: Dubrovnik Republic, diplomacy, modern age, international status, Spanish Empire, Ottoman Empire, Papacy

Uvod

U kasnom 16. stoljeću jedan dužnosnik u svom govoru pred mletačkim senatom opisao je Dubrovčane na zloban, ali duhovit način. Predlažući popustljiv odnos prema sićušnom susjedu, upozorio je na osmansku zaštitu nad Republikom i naglasio da su Dubrovčani "poput slabih životinja kojima priroda nije dala drugo oružje osim jakog

glasa".¹ Koliko god taj komentar bio zlonamjerman, on pogađa bit. Dubrovnik je bio sićušna država, okružena velesilama, koja se da bi preživjela morala oslanjati na svoj "glas", odnosno na diplomaciju. Dok je moćnijim državama uvijek preostajala mogućnost da međusobne probleme riješe ratom, Dubrovnik si to jednostavno nije mogao priuštiti. On je *morao* pregovarati. Zato diplomacija ima poseban položaj u povijesti Republike; jednostavno rečeno, bez diplomacije te povijesti ne bi bilo.

No, koliko je god beskrajno važna, istovremeno o dubrovačkoj diplomaciji znamo daleko manje nego što se na prvu čini. Naime, nakon stotinu i pedeset godina znanstvene historiografije još uvijek nemamo uvjerljiv odgovor na ključno pitanje: kako je sićušna država, s vojskom od nekoliko stotina ljudi, uspjela sačuvati svoju neovisnost četiri i pol stoljeća? To pitanje postaje još akutnije kad se sjetimo da je Dubrovnik ležao, Gundulićevim riječima, "sred usta ljuta Zmaja i nokata bijesna Lava", odnosno između Osmanskog Carstva i Mletačke Republike, na granici imperija, čak civilizacija.²

Naravno, bilo bi odviše ambiciozno obećati da će ovaj tekst ponuditi konačan odgovor na pitanje o razlozima višestoljetne neovisnosti Republike. Njegov je cilj skromniji: barem donekle osvijetliti zagonetku dubrovačke slobode, upozoravajući na nekoliko ključnih tema, i to samo tijekom novog vijeka, odnosno 16. i 17. stoljeća. Prva od tih tema vezana je uz dobro poznatu činjenicu da je Republika opstala oslanjajući se na specifičan sustav međunarodnog patronata koji joj je jamčio zaštitu nekoliko europskih velesila. Ono što je manje poznato je da je upravo višestrukost tog patronata bila ključna za očuvanje dubrovačke neovisnosti; točnije, da je Republika stoljećima spretno i sretno koristila aspiracije jedne velike sile da bi se zaštitila od aspiracija druge (ili drugih). U tekstu se detaljnije analizira taj *menadžment* velikih sila, načini na koje je Dubrovnik različite, pa i suprotstavljene, interese svojih patrona koristio kako bi stvorio prostor za vlastitu neovisnu politiku. Druga važna tema kojom se tekst bavi također je vezana uz višestruki patronat nad Republikom. Naime, činjenica da su velike sile sustavno štatile Dubrovnik otvara još jedno, često zanemarivano pitanje, a ono je – zašto? Zašto su velesile stoljećima podržavale sićušnu i bogatu Republiku umjesto da je osvoje? Kao što članak pokazuje, glavni razlog ležao je u *korisnosti* Dubrovnika, činjenici da je moćnim susjedima pružao niz usluga poput špijunaže, opskrbe resursima i radnom snagom ili otkupa ratnih zarobljenika. Polazeći od te specifične korisnosti, zaključak ovog teksta nastoji na nov način propitati temeljno uvjerenje, čak stereotip, o starom Dubrovniku – a to je ideja o njegovoj učinkovitosti i razboritoj diplomaciji.

---

¹ Govor nažalost nepotpisanog mletačkog dužnosnika odnosio se na spor Venecije i Dubrovnika oko otočica Sušca 1590-tih: *...come animali ignavi, à quali la natura non ha dato altr'arma che la voce...* (Museo Correr, Biblioteca del Museo Correr, *Codice Cicogna*, 1999, *Arringhe varie in materie politiche veneziane di autore ignoto*, no. 15, bez paginacije). Na nesebičnoj pomoći pri pisanju ovog rada najsrdačnije zahvaljujem Vesni Miović.

² Ivan Gundulić, *Osman*, prir. Slobodan P. Novak, Antun Pavešković, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1991., 147.

Republika, njena sloboda i njeni patroni u novom vijeku

Najsigurnije je početi s općim mjestom: Dubrovačka Republika bila je mikroskopska država okružena velesilama. Preciznije rečeno, novovjekovni Dubrovnik ležao je na svojevrsnoj tromedi, granici triju velikih mediteranskih imperija – osmanskog, mletačkog i španjolskog. Ključno je da Dubrovnik taj delikatni granični položaj nije samo preživio, nego je iz njega napravio karijeru. Pretvorio se u važnog posrednika između Zapadne Europe i Osmanskog Carstva, stoljećima prenoseći ne samo trgovačka dobra, nego i vijesti, odnosno informacije. Ta posrednička uloga omogućila mu je nevjerojatan gospodarski uspon. Kao što je pokazao V. Stipetić, u 16. stoljeću Dubrovnik je bio ekonomski razvijeniji od većine zapadne Europe, a po svom BDP-u se približavao Veneciji, tada najbogatijem svjetskom gospodarstvu. Drugim riječima, Dubrovnik je jedini dio Hrvatske koji je svojevremeno bio među gospodarski najrazvijenijim državama na svijetu.³

Specifična uloga posrednika, kao i vojna inferiornost naspram susjeda, rezultirale su važnom, a nedovoljno isticanom činjenicom. Naime, Dubrovnik je stoljećima bio duboko ovisan o dobroj volji moćnijih od sebe. Ne samo blagostanje Republike – održavanje opsežnih privilegija i prihvaćanje njenih trgovaca – nego i sam njen opstanak, ovisili su o naklonosti europskih velesila. Ta činjenica duboko je obilježila dubrovačku diplomaciju i njenu temeljnu strategiju tijekom novog vijeka. Jednostavno rečeno, Dubrovnik se morao neprekidno truditi da održi dobre odnose s europskim silama, stalno iznova zaslužujući njihovu naklonost.

Da je dubrovačka elita toga bila potpuno svjesna, potvrđuje uputa izdana poslaniku kod francuskog kralja 1542. godine. Poslanik je kralju trebao reći da je "namjera naših predaka i nas samih uvijek bila i jest ostati u milosti vladara ovog svijeta, bez kojih se ne možemo održati..." Malo potom trebao je biti još precizniji, naglašavajući "da mir naše države ne ovisi o drugome osim o univerzalnoj naklonosti i ljubavi svih vladara, s kojima bez iznimke živimo u miru i ljubavi, služeći svima sukladno tome kako prilike u određenom trenutku traže."⁴

Dubrovnik doista jest "služio svima" ovisno o "prilikama". Stoljećima je igrao dvostruku igru, osiguravajući naklonost svojih često suprotstavljenih zaštitnika tako što im je slao informacije, resurse, radnu snagu ili ustupao brodove, o čemu više kasnije u tekstu. Osim dvostruke igre, u sustavnom nastojanju da se nikome ne zamjeri, Republici je ključno

---

³ Vladimir Stipetić, "Stanovništvo i bruto domaći proizvod Hrvatske (1500-1913) u kontekstu najnovijeg rada Angus Maddisona", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 41 (2003.), 141-145, 152.

⁴ *Ma perche l'intentione delli nostri maggiori e nostra sempre mai fu et e de conservarse nella buona gratia delli principi del mundo, senza quali noi non pottiamo regerse...* (Dubrovačka akta i povelje, II/1, prii. Jovan Radonić, Beograd: Srpska kraljevska akademija, 1935., 418) ... *la quiete della citta nostra non dipendi de altro che dalla universale benevolentia et amore de tutti li principi, con li quali indifferentemente viviamo in pace et amore, servendo a tutti secondo che l'opportunita del tempo vole et ricerca* (Dubrovačka akta i povelje, II/1, 421).

oruđe bila neutralnost koju je prakticirala stoljećima.⁵ Jedno od najvećih diplomatskih postignuća Dubrovnika gotovo je nevjerojatna činjenica da od sredine 15. sve do ranog 19. stoljeća, dakle, tijekom 350 godina, nije (formalno) sudjelovao ni u jednom europskom ratu. No, osim političke, dubrovačka neutralnost imala je i gospodarsku dimenziju. Omogućavala je Republici da nastavi trgovati u vrijeme ratova velikih sila, kada su profiti dramatično rasli, jer se Dubrovnik pretvarao u glavnog posrednika između zaraćenih strana.⁶

Ono što je dubrovačko balansiranje između velesila činilo posebno delikatnim činjenica je da su i Osmanlije i kršćanski vladari svako malo optuživali Republiku da pomaže njihovim neprijateljima ili rivalima. Da se na Porti jasno (i prilično rano) znalo za dubrovačku dvostruku igru, potvrđuje pismo koje je Senat poslao poklisarima na sultanovu dvoru 1529. godine. Senatori su pisali da ih je osmanski čauš, koji je nedavno prošao kroz grad, upozorio "da je Porta saznala da smo novcima i brodovima pomogli kršćanskog cara [Karla V], što nas je jako iznenadilo i uzrujalo".⁷ A da ni kršćanske elite nisu imale iluzija u vezi Dubrovnika, pokazuje kratka, ali znakovita opaska kardinala Granvelle, jednog od ključnih ljudi Filipa II., španjolskom ambasadoru u Veneciji 1581.: "Dubrovčani su drski i štetni, a povezanost i tajno prijateljstvo koje imaju s Turcima nije nimalo korisno...".⁸

Unatoč takvim situacijama, Dubrovnik je u principu uspijevaao zadržati naklonost moćnih europskih država – uz značajnu iznimku svog rivala Venecije. Dapače, dubrovačka povijest nezamisliva je bez postojane zaštite nekoliko moćnih vladara koji su Republici, svaki na svoj način, osiguravali vojnu zaštitu, diplomatsko pokroviteljstvo i gospodarske privilegije. Drugim riječima, tijekom novog vijeka Dubrovnik se oslanjao na specifičan oblik

⁵ Stjepan Krasić, "Dubrovačka Republika i diplomatsko umijeće čuvanja neutralnosti u međunarodnim sukobima", u: *Diplomacija Dubrovačke Republike (Zbornik Diplomatske akademije, III)*, ur. Svjetlan Berković, Zagreb: Ministarstvo vanjskih poslova, Diplomatska akademija, 1998., 69-97.

⁶ Više o Dubrovniku kao posredniku između zaraćenih velikih sila, vidi u: Sergio Anselmi, "Motivazioni economiche della neutralita di Ragusa nell Cinquecento", u: *Ragusa (Dubrovnik): Una repubblica adriatica. Saggi di storia economica e finanziaria*, ur. Antonio Di Vittorio, Sergio Anselmi, Paola Pierucci, Torino: Cisalpino, 1994., 25-55, osobito 28-32; Vesna Miović, *Dubrovačka diplomacija u Istambulju*, Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 2003., 18; Toma Popović, *Turska i Dubrovnik u XVI veku*, Beograd: Srpska književna zadruga, 1973., 257.

⁷ "... relatione che ne fece alli di passati Jonus begh ciaus del Gran Signore che passava a Venetia con le nuove della Porta, lo quale per parte del Ibrahim Bassa ne fece intendere che era alla Porta pervenuto notitia che noi con denari e nave et altre cose haveamo dato subsidio e aiuto allo Imperatore christiano del che noi remasemo molto ammirati e perturbati... (Državni arhiv u Dubrovniku, HR-DADU-8, *Litterae et commissiones Levantis* (dalje: *Litt. Lev.*) sv. 20, f. 71v). O toj situaciji vidi također: Vesna Miović, "Dragomano nostro della Porta: dragomani Porte u službi Dubrovčana (15. i 16. stoljeće)", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 59 (2021.), 21-22.

⁸ "...son insolentes y dañinos y la conversacion y amistad secreta que tienen con los Turcos non haze nignun provecho... (Mirjana Polić Bobić, *Među križom i polumjesecom. Dubrovačke dojave španjolskome dvoru o Turcima u XVI. stoljeću*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2000., 242).

višestrukog međunarodnog patronata, osiguravši da njegovu neovisnost istovremeno štiti nekoliko moćnih država.

Bez sumnje, najvažniji tim među zaštitnicima Dubrovnika bio je osmanski sultan. Tributarni odnos naspram Osmanlija jedini je od patronata nad Republikom koji je bio pravno formaliziran, prvenstveno sultanskim *ahdnamama*. Njegove temeljne konture dobro su poznate: Dubrovnik se obvezao na godišnji tribut i pomalo nejasno definiranu vjernost, a zauzvrat dobio osmansku zaštitu i značajne gospodarske povlastice u Carstvu. S vremenom se tributarni status pokazao kao izrazito trajan i stabilan aranžman, čak možda i najkorisniji vanjskopolitički odnos novovjekovnog Dubrovnika. Unatoč brojnim krizama, od kojih je ona 1670-ih s Kara-Mustafom sigurno bila najdramatičnija, Osmanlije su uglavnom bile pouzdan zaštitnik, a ekonomska korist koju je Dubrovnik izvlačio iz tog odnosa bila je enormna. Bacivši kratak pogled prema mletačkim lagunama, ovaj bi se argument moglo zaoštriti do kraja: bez Osmanskog Carstva ne bi bilo ni Dubrovačke Republike.⁹

No, Dubrovnik nije uživao zaštitu najveće sile samo na istočnom, nego i na zapadnom Mediteranu. Iako dugotrajan i blizak odnos sa španjolskim Habsburgovcima nikada nije formaliziran poput onog s Osmanlijama, u grubim je crtama njegov sadržaj bio sličan. Španjolska je Dubrovniku pružala vojnu i političku zaštitu te iznimne gospodarske povlastice, posebno u svojim južnotalijanskim posjedima.¹⁰ Treći akter u tradicionalnoj mreži dubrovačkih zaštitnika bila je Papinska Država koja je Dubrovnik doživljavala kao utvrdu katoličanstva na "nevjerničkom" i "shizmatičkom" Balkanu. Iako nije mogao osigurati vojnu zaštitu kao druge dvije velesile, papinski patronat imao je iznimnu

---

⁹ Nedvojbeno najbolji uvid u osmansko-dubrovačke odnose predstavljaju radovi Vesne Miović, među kojima treba posebno spomenuti sljedeće sinteze: V. Miović, *Dubrovačka diplomacija u Istanbulu*; Vesna Miović, *Dubrovačka Republika u spisima osmanskih sultana*, Dubrovnik: Državni arhiv u Dubrovniku, 2005. O istoj temi također vidjeti druge vrijedne studije poput: Ivan Božić, *Dubrovnik i Turska u XIV i XV veku*, Beograd: SAN, 1952.; Nicolaas H. Biegan, *The Turco-Ragusan relationship*, The Hague, Paris: Mouton, 1967.; T. Popović, *Turska i Dubrovnik u XVI veku*. Najdetajnija studija gospodarskog aspekta osmansko-dubrovačkog odnosa je: Marco Moroni, *L'impero di San Biagio. Ragusa e i commerci balcanici dopo la conquista turca (1521–1620)*, Bologna: Il Mulino, 2011.

¹⁰ Odnosi Dubrovnika sa Španjolskom daleko su slabije istraženi od onih s Osmanlijama. Najbolji sintetički pregled još je uvijek: Jorjo Tadić, *Španija i Dubrovnik u XVI v.*, Beograd: SKA, 1932. U tom kontekstu treba spomenuti i recentnije radove M. Polić-Bobić, prvenstveno posvećene ulozi Dubrovnika u španjolskom obavještajnom sustavu na Mediteranu, na primjer: M. Polić Bobić, *Među križom i polumjesecom*. Naravno, vojna zaštita Španjolske ostala je tek teorijska, ali, s druge strane, španjolsko diplomatsko pokroviteljstvo bilo je izrazito važno i često korišteno. Naime, u čitavom nizu vanjskopolitičkih kriza dubrovački diplomati oslanjali su se na pomoć i podršku španjolskih ambasadora na dvoru na koji su bili poslani. Odličan je primjer sporazum o zaštiti s carem Leopoldom I iz 1684. koji je ne samo uvelike ispregovarao nego doslovce i supotpisao španjolski ambasador na carskom dvoru, Borgomanero (Zdenko Zlatar, *Between the Double Eagle and the Crescent. The Republic of Dubrovnik and the Origins of the Eastern Question*, New York: Bulder, Columbia University Press, 1992., 143-149). Za još primjera značajne španjolske diplomatske pomoći, ovaj puta tijekom *lastovske krize*, vidjeti: Antun Vučetić, "Dubrovčani na obrani svog teritorija i slobodne plovidbe naspram Mlečanima početkom XVII. vijeka", *Glasnik učenog društva Sv. Vlaho* 1 (1929.), 87, 90-91; Radovan Samardžić, *Veliki vek Dubrovnika*, Beograd: Prosveta, 1983., 24-27.

diplomatsku, a u manjoj mjeri i ekonomsku važnost zbog snažnih veza Republike s papinskom Anconom.¹¹ Uz sve spomenuto, treba dodati da se Dubrovnik povremeno, iako u manjoj mjeri, oslanjao i na austrijske Habsburgovce, francuskog kralja, pa čak i Veneciju. Svako je od tih država s vremena na vrijeme bio upućen poslanik ili pismo s porukom prepunom kićenih fraza o vjernosti, nakon čega su slijedile molbe za milost i zaštitu bespomoćne Republike smještene u "raljama nevjernika".¹²

Kad se sve navedeno uzme u obzir, postaje jasno da je dubrovačka neovisnost počivala na ovisnosti – i to višestrukoj. Zanimljivo je da je ta činjenica itekako osvijestena i tematizirana u kulturi predmodernog Dubrovnika, prvenstveno njegovoj književnosti. No, u skladu s panegiričkim tonom koji su dubrovački pisci uglavnom usvajali kad je bila riječ o njihovu gradu, višestruko patronstvo nad Republikom predstavljano je kao pozitivna stvar. Točnije rečeno, predstavljano je kao dokaz iznimne diplomatske vještine patricijata koja kroti, čak manipulira, velikim europskim silama. Tako, na primjer, Junije Palmotić u svom *Pavlimiru* proriče sjajnu budućnost Dubrovniku, čineći da jedan od likova izgovara: "Svijetla će ova još dubrava, / tu joj Višnji moć dariva, / upitomit orla siva, / silna zmaja, bojna lava" – naravno, orao stoji za Habsburgovce, zmaj za Osmanlije, a lav za Veneciju.¹³ Još jasniji bio je Pasko Primi (Primović) koji u ranom 17. stoljeću, u satiri protiv Korčulana, ponosno navodi sve zaštitnike Dubrovnika, a potom zaključuje: "U krstjanstvu nije krune, ka ne brani naš grad ovi...".¹⁴

Ipak, nisu svi dubrovačko oslanjanje na velesile doživljavali pozitivno. Počevši od 17. stoljeća javljaju se strani autori koji Dubrovnik nazivaju podrugljivim imenom *Sette bandiere*, odnosno *sedam zastava*, jer je navodno plaćao tribut ili služio sedmorici

¹¹ Za odnos s Rimom, uz navođenje starije literature, vidjeti: Nikša Varezić, *Dosta je reči u Rimu da bi se reklo čitavom svijetu. Dubrovačka Republika i Sveta Stolica tijekom 16. i 17. stoljeća*, Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2018. Za specifičnu važnost Republike u papinskoj politici prema osmanskom Balkanu, vidjeti: Antal Molnár, *Le Saint-Siège, Raguse et les missions catholiques de la Hongrie Ottomane 1572-1647*, Rome-Budapest: Accademia d'Ungheria in Roma, 2007.; Antal Molnár, *Confessionalization on the frontier. The Balkan Catholics between Roman reform and Ottoman reality*, Roma: Viella, 2019. Za snažne gospodarske odnose Dubrovnika s papinskom Anconom, vidjeti: Sergio Anselmi, *Venezia, Ragusa, Ancona tra Cinque e Seicento: un momento della storia mercantile del Medio Adriatico*, Ancona: Deputazione de Storia patria per le Marche, 1969.; Sergio Anselmi, "Le relazioni economiche tra Ragusa e lo Stato Pontificio: uno schema di lungo periodo", *Nuova Rivista Storica* 60 (1976.), 521–534; M. Moroni, *L'impero di San Biagio*, 56–63, 147–153.

¹² Za specifičnu retoriku dubrovačkih diplomata u kojoj su ključnu ulogu imala insistiranja na bespomoćnosti Republike u osmanskom okruženju, vidi: Lovro Kunčević, "Retorika granice kršćanstva u diplomaciji renesansnog Dubrovnika", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 48 (2010.), 170–211.

¹³ Junije Palmotić, *Pavlimir*, Zagreb: Zagrebačka Stvarnost, 1995., 127.

¹⁴ Fran Kurelac, *Runje i pahuljice pjesni podrugljive i pastirske ponajveć dubrovačke*, Zagreb, 1866.-1868., 62. Za više o predodžbama međunarodnog patronata nad Dubrovnikom u novovjekovnoj književnosti vidi: Lovro Kunčević, *Mit o Dubrovniku. Diskursi o identitetu renesansnoga Grada*, Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2015., 137–138; Lovro Kunčević, "The city whose ships sail 'on every wind'. Representations of diplomacy in the literature of the early modern Dubrovnik", u: *Practices of Diplomacy in the Early Modern World, c. 1410-1800*, ur. Tracey Sowerby, Jan Hennings, New York: Routledge, 2017., 67–69.

vladara – Osmanlijama, Španjolcima, Veneciji, Francuskoj, Austriji, papi i napuljskom potkralju.¹⁵ Tipična formulacija *setebandijerizma* nalazi se u djelu poznatog putopisca Paula Ricauta koji o Dubrovniku piše: "Ova sićušna republika uvijek je preživljavala kroz podčinjavanje i kroz molbe za naklonost i zaštitu raznih moćnih vladara, nastojeći steći svačiju simpatiju, nikada ne vrijeđajući, a strpljivo podnoseći uvrede nanesene od drugih; to je razlog zašto ih Talijani zovu *le sette bandiere*, odnosno sedam zastava, čime se želi reći da su Dubrovčani zbog svog preživljavanja i zbog održavanja imena slobodne republike, spremni postati robovima svih dijelova svijeta."¹⁶

Iza takvih ocjena stajala je ideja da država, koja svoj opstanak duguje dobroj volji drugih, nije doista slobodna, odnosno doista suverena. Zato se kod nekih autora iz 17. stoljeća javlja teza da je dubrovačka sloboda "fantastična," "prividna" ili "lažna" (*liberté fantastique, apparente liberté, liberté falsa*).¹⁷ Naravno, nema dvojbe da je manevarski prostor Dubrovnika bio sužen zbog njegove vojne slabosti i ovisnosti o moćnim državama, osobito Osmanlijama. No, s druge strane, ne čini se da je ta obazrivost naspram velesila bila bitno drugačija od one na koju su bile prisiljene ostale male države novovjekovne epohe, poput Genove ili firentinskog nadvojvodstva. Dapače, u usporedbi sa sličnim malim državama Dubrovnik je uživao jednu iznenađujuću prednost koja je *uvećavala* njegovu neovisnost. Tu prednost briljantno je primijetio i artikulirao Le Maire, francuski konzul u Dubrovniku sredinom 18. stoljeća. Iako nesklon Dubrovčanima – s vlastima se ozbiljno svađao oko diplomatskog protokola – Le Maire je ipak precizno dijagnosticirao specifičnost međunarodnog položaja Republike: "Dubrovnik je jedini koji je... pronašao tajnu da se podčini mnogima, a da sačuva slobodu. Dubrovnik istovremeno priznaje više od jednog gospodara, *kako se ne bi pokorio ni jednom*".¹⁸

---

¹⁵ Lovro Kunčević, "Discourses on liberty in early modern Ragusa", u: *Freedom and the construction of Europe*, I, ur. Quentin Skinner, Martin Van Gelderen, Cambridge: Cambridge University Press, 2013., 208.

¹⁶ *This petty Republick hath always supported itself by submission, and addresses for favour and defence to divers powerful Princes, courting the favour of every one, never offering injuries, and when they receive them patiently support them; which is the cause the Italians call them le sette bandiere, or the seven banners, signifying that for their being and maintenance of the name of a free Republick, they are contented to become slaves to all parts of the world* (Paul Ricaut, *The present State of the Ottoman Empire, in three books containing the Maxims of the Turkish Politic, their Religion, and Military Discipline*, London, 1668., 66).

¹⁷ Za neke primjere, vidi: L. Kunčević, *Mit o Dubrovniku*, 135-136. Treba naglasiti da se kod ovakvih ocjena dubrovačke slobode nije radilo tek o površnom podcjenjivanju, već su imale ozbiljnu intelektualnu pozadinu. Radilo se o specifičnoj i u novovjekovlju utjecajnoj tradiciji političke misli koju je Quentin Skinner nazvao "neo-rimskim" republikanizmom. U središtu te tradicije bio je pojam slobode shvaćene kao odsustvo ovisnosti o arbitrarnoj volji drugoga – a Dubrovnik je bio vrlo očito ovisan o volji moćnih država. Za "neo-rimsko" shvaćanje slobode, vidjeti: Quentin Skinner, *Liberty before liberalism*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998.; Quentin Skinner, "A third concept of liberty", *Proceedings of the British Academy* 117 (2002.), 237-268.

¹⁸ André Alexandre Le Maire, "O Dubrovniku i Dubrovčanima 1766: izvještaj gosp. Le Mairea, francuskog konzula u Koronu, o Dubrovačkoj Republici", *Dubrovnik* 3/6 (1974.), 24. Za više o ovoj temi vidi: L. Kunčević, "Discourses on liberty in Early Modern Ragusa", 208-210.

Ono o čemu Le Maire ovdje govori zapravo je ideja ravnoteže moći i međusobnog obuzdavanja, ono što označava neprevodivi engleski termin *checks and balances*. Iako se najčešće koristi u analizama unutarnje politike, u slučaju Dubrovnika taj termin dobro opisuje jednu specifičnu praksu u međunarodnoj sferi. Jednostavno rečeno, Republika je koristila aspiracije jedne velike sile nad sobom da bi se zaštitila od aspiracija druge. Iako ih je nemoguće uvijek jasno odijeliti, zbog jasnoće bi se moglo reći da je takav diplomatski *checks and balances* imao tri osnovna oblika. Prvi je bio ispričavanje pozivanjem na strah od reakcije druge sile: za dubrovačku diplomaciju tipično je (uljudno, često ponizno) odbijanje zahtjeva moćnijih država tvrdnjom da bi njihovo ispunjavanje dovelo do odmazde neke druge velike sile. Drugi oblik *menadžmenta* velikih sila bio je kroz ono što se u literaturi precizno opisuje sintagmom "internacionalizacija krize". Naime, u situacijama kad je Republika bila pod pritiskom neke moćne države, u svoju bi obranu pozivala jednu ili, češće, nekoliko moćnih država, rivala one koja ju je ugrožavala. Treći način na koji je višestruki patronat koristio Dubrovniku bio je silno važan, ali i najteže primjetan, jer je stvarao često implicitne obzire prema Republici koji su sprječavali najočitije vrste agresije. Jednostavno rečeno, velike sile bile su svjesne da povređivanje dubrovačkih interesa može za posljedicu imati sukob s (drugim) moćnim zaštitnicima Republike, i to je, barem do neke mjere, obuzdavalo njihovo ponašanje.

Što se tiče prvog oblika diplomatskog *checks and balances*, odnosno odbijanja zahtjeva jedne države zbog (navodnog) straha od reakcija druge, treba napomenuti da je ta vrsta diplomatskog manevra korištena prvenstveno pred kršćanskim vladarima. Stoga se najčešće svodila na uobičajeno dubrovačko ispričavanje pomoću prizivanja osmanske prijeteće naspram slabije a silno važne Republike na granici kršćanstva. Tipičan primjer predstavlja argumentacija izložena u uputi poslaniku u Rim, Vladislavu Menze, 1588. godine. Menze je papinske zahtjeve za reformom dubrovačke crkve trebao odbiti ističući da bi njihovo uvođenje za Dubrovnik značilo "potpuno uništenje", jer ne samo da bi oslabilo Republiku, nego "još gore, ne bismo više bili podnošeni od susjednog tiranina koji na tiranski način tvrdi da je sve u našoj državi njegovo i da sve ovisi o njegovoj volji; i nema sumnje, kada bi saznao da je naša vladavina u spomenutim detaljima promijenjena na traženje onih koje smatra svojim neprijateljima [tj. od pape], on bi nas napao i uništio do temelja. Kada bi došlo do tog našeg uništenja, ne dao Bog, bilo bi to na štetu apostolske stolice i čitavog kršćanstva".¹⁹ Na sličan se način

---

¹⁹ ...il suo ultimo estermínio, perchè, levato quello di che siamo stati sempre in possesso dalla fondatione della città, la Republica nostra sarebbe nulla et quel ch'è peggio non sarebbemo più comportati dal tiranno confinatore, il quale per modo di tirannia pretende che il dominio nostro sia tutto suo et che tutto dipende dalla volontà sua. E non è dubbio alcuno che quando egli sapesse che il governo nostro fusse mutato intorno ai sudetti particolari a istanza di quelli, che egli tiene per sua nemici, ci oprimerebbe et distrugerebbe sin ai fundamenti, la qual nostra perdita sarebbe disservitio del Signor Iddio, della Sede Apostolica e della tutta la Christianità. *Dubrovačka akta i povelje*, II/2, prir. Jovan Radonić, Beograd: Srpska kraljevska akademija, 1938., 501-502. Za više o ovakvoj retorici vidi: L. Kunčević, "Retorika granice kršćanstva", 201-202.

Republika ispričavala napuljskom potkralju 1566., nakon što je istjerala španjolskog špijuna Lorenza Miniatiya iz grada. Odbijajući zahtjev da se Miniatiya vrati, dubrovački je poslanik trebao moliti potkralja da "dok nam se toliko prijeti i živimo u takvoj strepnji, ne traži da u grad vratimo Miniatiya i druge osobe, jer se zbog brojnih špijuna koji su ovom gradu ne može učiniti niti dopustiti ikakvo djelovanje protiv Turaka, a da se za to ne bi saznalo na sultanovom dvoru, a nama bilo razlog da izgubimo grad i sve što imamo... I kad bi ovaj grad došao u ruke nevjernika, neka njegova Ekselencija sama procijeni štetu koja bi mogla uslijediti za čitavo Napuljsko kraljevstvo".²⁰ Ovi primjeri dobro ilustriraju opći obrazac: ispričavajući se pritiskom osmanskog zaštitnika, Republika si je naspram kršćanskih država stvarala ozbiljan manevarski prostor, dovoljan za vlastitu neovisnu politiku.

Drugi način na koji je Dubrovnik koristio višestruki patronat nad sobom bila je tzv. "internacionalizacija krize".²¹ Naime, kada bi Republika ušla u sukob s nekom stranom silom, tipična reakcija bila je pokušati u taj spor uključiti još barem jednu državu, a često i nekoliko njih (prvenstveno zaštitnike, ali i druge vladare).²² Drugim riječima, cilj dubrovačke diplomacije bio je da se *određeni bilateralni problem pretvori u multilateralni*, odnosno da europski vladari izvrše pritisak na državu s kojom je Republika u sukobu.²³ Nimalo iznenađujuće, najčešći adresat takvih diplomatskih manevara bila je Venecija. Drastičan primjer takve diplomatske agitacije je tzv. *lokrumaska afera*, situacija iz 1631. kada je Venecija počela svojatati otočić Lokrum ispred Dubrovnika. U samo četiri dana od izbijanja krize, dubrovački Senat napisao je *više od dvadeset* dramatičnih apela za pomoć ključnim osobama europske politike, počevši od pape, njemačkog cara, francuskog i španjolskog kralja, preko savojskog i firentinskog vojvode te đenovješskog dužda, sve

---

²⁰ *Et pregherete sua Eccellenza che, mentre che ci sono fatte tante minaccie et viviamo in tanto sospetto, resti servita di non ricercarci che rimettiamo nella città il Miniati nè altre persone, perchè per le tante spie che sono in questa città non si puo fare nè permettere' che si faccia alcuna cosa contra gli Turchi che non si sappia alla corte del Signore et a noi poi può esser' causa di farci perder la città et tutto l'haver nostro.... Et quando questa città divenisse in mano di infideli lasciamo giudicare à sua Eccellenta stessa il danno che potrebbe a tutto il Regno di Napoli (Dubrovačka akta i povelje, II/2, 147).*

²¹ Ivica Prlender, "Internacionalizacija krize u praksi diplomatske službe Dubrovačke Republike u dva primjera", u: *Diplomacija Dubrovačke Republike (Zbornik Diplomatske akademije, III)*, ur. Svetlan Berković, Zagreb: Ministarstvo vanjskih poslova, Diplomatska akademija, 1998., 219-231.

²² Kao što je već spomenuto, uz zaštitnike u užem smislu – odnosno Osmanlije, Španjolsku i papu – Dubrovnik se periodički za pomoć i zaštitu obraćao i drugim važnim europskim silama poput Francuske, austrijskih Habsburgovaca i čak Venecije, a u specifičnim situacijama kad je njihova intervencija mogla imati težinu, i manje utjecajnim vladarima poput njemačkih prinčeva-izbornika ili toskanskih nadvojvoda. Naravno, ovdje treba spomenuti značajan geopolitički pomak koji se događa u kasnom 17. stoljeću. Počevši od Bečkog rata, među patrone Republike treba ubrajati i austrijske Habsburgovce (za više o novoj orijentaciji Republike prema austrijskim Habsburgovicma vidi: Z. Zlatar, *Between the Double Eagle and the Crescent, passim*).

²³ Doduše, treba napomenuti da postoje primjeri kad je "internacionalizacija" primjenjivana ne da bi se Republika obranila od pritiska druge države, nego jednostavno da bi dobila pomoć i podršku od većeg broja stranih država. Za takav slučaj nakon potresa 1667., vidi: N. Varezić, *Dosta je reći u Rimu*, 276-293.

do španjolskih potkraljeva i raznih ambasadora velikih sila u Veneciji i Rimu. Radilo se doslovce o rafalnoj paljbi žalopjci prema europskim dvorovima, o nastojanju da se za dubrovačku stvar mobilizira široka podrška i osigura pritisak na Veneciju sa što više strana.²⁴ Slična taktika korištena je i tijekom *lastovske krize*, nekih tridesetak godina ranije. Do kompromisa između dviju jadranskih republika u vezi pobunjenog Lastova došlo je tek nakon višegodišnjeg diplomatskog sukoba u kojem su važnu ulogu odigrali istovremeni pritisci na Veneciju sa strane Osmanlija, Španjolaca i pape.²⁵

Upravo strah od takvog pritiska, u ovom slučaju s osmanske strane, vidljiv je u govoru anonimnog mletačkog dužnosnika pred senatom, koji je spomenut na samom početku ovog teksta. Propitujući mudrost sukobljavanja s Dubrovnikom oko otočica Sušca, anonimni mletački političar rekao je: "Ako će Dubrovčani vidjeti da su istjerani s njega kao drevnog posjeda svojih predaka, koliko god da se radi o sitnoj stvari, oni će se ili primiriti ili pak, poput slabih životinja kojima priroda nije dala drugo oružje osim jakog glasa, će se žaliti i vrištati, i s glasom i krikom će potaknuti i podignuti protiv Vaše Prejasnosti turski bijes, koji ih štiti i čeka priliku da ju povrijedi".²⁶ Ovo je školski primjer "internacionalizacije krize" – kao i njenog najčešćeg adresata na lagunama.

Treći način na koji je Republika profitirala od višestrukog patronata sastojao se od obzirnosti koju je taj patronat uzrokovao kod europskih država, uključujući i same zaštitnike Dubrovnika. Zbog jasnoće možda je najbolje konkretno opisati taj *checks and balances*, odnosno sustav odvratanja koji su oko Republike stoljećima stvarali interesi velikih sila. Na razini pojednostavljenog modela radilo se o sljedećem: osmanski pritisak prema Republici kočio je strah da će se Dubrovnik predati Španjolicima ili čak Mlečanima, odnosno da će ga braniti Španjolci i papa; ambicije pape i španjolskih vladara ograničavane su strahom od osmanske reakcije, ali i reakcije onog drugog; konačno, Venecija se morala suzdržavati zbog mogućnosti da pretjeranom agresijom prema Dubrovniku isprovocira sukob s doslovce svim zaštitnicima Republike. Da su suvremenici bili svjesni činjenice da je višestruki patronat djelovao (i) kao višestruko sredstvo odvratanja, pokazuje putopis Jeana Palernea iz ranog 17. stoljeća: "...[Dubrovčani

²⁴ Državni arhiv u Dubrovniku, HR-DADU-8, *Litterae et Commissiones Ponentis* (dalje: *Litt. Pon.*), sv. 15, f. 151v-166v. Još neka slična pisma napisana su početkom srpnja (na primjer, f. 167r-171r).

²⁵ Za pobunu na Lastovu i diplomatski sukob koji je slijedio vidi: Šime Ljubić, "O odnošajih medju republikom Mletačkom i Dubrovačkom od početka XVI. stoljeća do njihove propasti", *Rad JAZU* 53 (1880.), 114-134; Antonije Vučetić, "Dubrovčani na obrani svog teritorija i slobodne plovidbe prema Mlečanima početkom XVII. vijeka", *Glasnik dubrovačkog učenog društva Sveti Vlaho* 1 (1929.), 84-95; Marin Lucianović, "Lastovo u sklopu Dubrovačke Republike", *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* 3 (1954.), 261-267; R. Samardžić, *Veliki vek Dubrovnika*, 17-43.

²⁶ *Se con la forza vederanno li Ragusei d'essere epulsati di questa, benche minima cosa, come possessione antica delli suoi maggiori, si acquereranno, ó pure, come animali ignavi, à quali la natura non ha dato altr'arma che la voce, riclaimeranno, et esclameranno, et con la voce, et con lo strido commoveranno, altizzeranno contro la Serenità Vostra il furore turchesco, che li protegge et attende occasione di offenderla* (Museo Correr, Biblioteca del Museo Correr, *Codice Cicogna*, 1999, *Arringhe varie in materie politiche veneziane di autore ignoto*, no. 15, bez paginacije).

su] tributari Velikog Gospodina [sultana] s dvanaest tisuća dukata, ali su ipak u savezništvu sa španjolskim kraljem, tako da, ako bi ih Turčin htio potpuno podložiti, bi mogli u pomoć zvati tog kralja, a jednako tako i samog Velikog Gospodina, ako bi ih htio osvojiti kralj Španjolske ili neki drugi kršćanski princ".²⁷ Činjenicu da je zaštita velikih sila stvarala specifičnu obzirnost prema Dubrovniku jasno pokazuje i pismo španjolskog ambasadora u Veneciji, markiza Bedmara, njegovom kralju iz 1617. godine. Pišući za vrijeme napetosti između Španjolske i Venecije, Bedmar ističe da Venecija neprijateljski nastupa protiv Dubrovnik jer je pomagao španjolskoj floti tijekom njenih ulazaka u Jadran, ali i zbog vlastite ambicije. Potom prepričava rasprave mletačkih patricija koje je saznao od nekog doušnika. Navodno su neki patriciji upozoravali na opasnost da agresivnost prema Dubrovniku "iziritira Vaše Visočanstvo i Turčina, a vjerujem također i papu." Na to su drugi odgovarali da će se sultan primiriti ako mu se da dvostruki tribut, dok Španjolci ne mogu pomoći Republici, jer je već kasno u godini i španjolska je flota u lošem stanju. Znakovito, Bedmar piše da su na kraju Mlečani ipak "obuzdali svoj gnjev," trudeći se da španjolski kralj ne sazna za njega.²⁸

O korisnosti Dubrovnik

Naizgled nema ništa problematično u tvrdnji da je Dubrovnik uživao patronat triju velikih sila koje su mu pružale zaštitu i gospodarske privilegije. No, nakon te tvrdnje zapravo se nameće očito pitanje: zašto? Zašto su pape, španjolski kraljevi i osmanski sultani podržavali Republiku? Zašto su odlučili da je štite i pomažu joj, umjesto da je osvoje ili barem ignoriraju? Na koji je način Dubrovnik osiguravao njihovu podršku i naklonost – i to kroz iznimno dug vremenski period od nekoliko stoljeća?

Pojednostavljen odgovor na to složeno pitanje jest – zato što se Dubrovnik uspio pretvoriti u *potrebu moćnijih od sebe*. Svojim zaštitnicima, ali i drugim moćnim državama, Dubrovnik je bio iznimno koristan, jer im je pružao čitav niz važnih usluga. Drugim riječima, Republika je stoljećima uspijevala europske sile navesti na zaključak da im

---

²⁷ ...tributaires du gran Segnieur, de douze mil ducats, neanmoins alliés avec le Roi d'Espagne, afin que si le Turc les vouloit du tout subjurer, ils eussent recours au Roi, & pareillement au grand Segnieur, au cas que le Roi d'Espagne ou autre Prince Chrestien s'en vouloit emparer... (Jean Palerne, *Peregrinations Dv S. Jean Palerne Foresien, Secretaire de François de Valois Duc d'Anjou, & d'Alençon, &c.*, Lyon: Jean Pillehotte, 1606., 517 dostupno online: <https://sylviaioannoufoundation.org/en/collection/digital-library/b1748/>, pristupljeno 05. 02. 2025)

²⁸ ...y segun me hacho un confidente algunas vezes que pusieron en consideracion el respeto que corrian de irritar a Vuestra Majestad y al Turco y creo que tambien al Papa y que responderon otros que el Turco se quietaria con darlo doblado tributo que el que le pagan los Raguseos, a los quales no podra socorrer el armada de Vuestra Majestad por estar lesos y el tiempo tan adelante a que annidieran otras razones de las que se usan por aca en menos para recro de las fuerças de Vuestra Majestad y de su real reputacion y de la de su Santidad, pero despues moderaron aquella furia a un que no de manera que pueda aver Vuestra Majestad de su mal animo... (Archivo General de Simancas, *Estado, legajo*, 1890, no. 124, markiz Bedmar iz Venecije španjolskom kralju, 2. 10. 1617.).

je mnogo korisnija kao neovisna država, nego kao dio njihovih posjeda. Dio teksta koji slijedi pokušaj je predočavanja te specifične korisnosti, onog *raison d'etre* koji je Republika, da bi preživjela, morala pred moćnijima stvarati za sebe.

Vjerojatno najvažnija među uslugama koje je Dubrovnik pružao svojim zaštitnicima bilo je slanje vijesti, odnosno informacija o njihovim rivalima i neprijateljima. Dubrovnik je sustavno prakticirao višestruku špijunažu, pretvorivši se u jedan od najvažnijih centara za skupljanje i distribuciju vijesti na čitavom Mediteranu.²⁹ Dubrovačko prikupljanje vijesti odvijalo se na više načina od kojih su neki bili uobičajeni za ono vrijeme, a neki prilično inovativni. S jedne strane, Republika je koristila standardne obavještajne metode, poput prikupljanja vijesti od svojih diplomata ili plaćenih informanata.³⁰ S druge strane, Dubrovnik je na kreativan način koristio ulogu posrednika između mediteranskih sila, oslanjajući se na svoju trgovačku mrežu za prikupljanje podataka. Dobar primjer takvog pretvaranja trgovačkih kanala u obavještajne su dubrovački konzuli koji su se nalazili u svakoj značajnijoj luci i redovito slali vijesti dubrovačkim vlastima.³¹ Republika je na sličan način koristila i veliku dubrovačku dijasporu – prvenstveno trgovce i pomorce, ali i liječnike te dužnosnike na stranim dvorovima – koji su slali obavijesti pa i odrađivali diplomatske misije za nju.³² Konačno, Dubrovnik je koristio specifičan sustav prikupljanja novosti od

²⁹ Najvažniji među brojnim radovima o dubrovačkoj obavještajnoj djelatnosti su: *Avvisi di Ragusa. Documenti sull'Impero turco nel sec. XVII e sulla guerra di Candia*, priredio Ivan Dujčev, Roma: Edizioni Orientalia Christiana, 1935., XI-XXIX; Nikolaas Biegan, "Ragusan spying for the Ottoman Empire", *Bulletin* 106 (1963.), 237-255; V. Miović, *Dubrovačka diplomacija u Istanbulu*, 136-139; V. Miović, *Dubrovačka Republika u spisima osmanskih sultana*, 47-51; *Tajna diplomacija u Dubrovniku XVI. stoljeću / Secret diplomacy in the 16th century Dubrovnik*, ur. Mirjana Polić Bobić, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, 2011.; N. Varezić, *Dosta je reči u Rimu*, 145-151. Recentna studija koju treba spomenuti, ali i uzeti s oprezom zbog faktičkih grešaka i diskutabilnih interpretacija je: Johann Petitjean, "On His Holiness' secret service: how Ragusa became an intelligence agency after Lepanto", u: *Europe and the 'Ottoman world'. Exchanges and conflicts (sixteenth to seventeenth centuries)*, ur. Gábor Kármán, Radu G. Păun, Istanbul: Isis Press, 2013., 83-106.

³⁰ Za uobičajeno uputstvo diplomatima da Senatu javljaju vijesti, vidi: Bogdan Krizman, *O dubrovačkoj diplomaciji*, Zagreb: Školska knjiga, 1951., 32-33; V. Miović, *Dubrovačka diplomacija u Istanbulu*, 127-128. Za nekoliko slučajeva kada je dubrovačka vlast slala špijune da prikupljaju informacije, vidi: Državni arhiv u Dubrovniku, HR-DADU-3, *Acta Consilli Rogatorum* (dalje: *Cons. Rog.*), sv. 41, f. 55r, 68r; Državni arhiv u Dubrovniku, HR-DADU-3.2, *Secreta Rogatorum* (dalje: *Sec. Rog.*) sv. 4, 92r; T. Popović, *Turska i Dubrovnik u XVI vijeku*, 21, 92, 130, 173, 427; Emrah Safa Gürkan, *Espionage in the 16th century Mediterranean: secret diplomacy, Mediterranean go-betweens and the Ottoman-Habsburg rivalry*, doktorski rad, Washington: Georgetown University, 2012., 403. Za primjer plaćenih informanata u Istanbulu, vidi: V. Miović, *Dubrovačka diplomacija u Istanbulu*, 128.

³¹ Ilija Mitić, *Konzulati i konzularna služba starog Dubrovnika*, Dubrovnik: Historijski institut JAZU, 1973., 48, 160-161; Steven Dedijer, "Ragusan intelligence and security (1301-1806): a model for the twenty-first century", *National security and the future* 1/3-4 (2000.), 133-134.

³² Popović, *Turska i Dubrovnik u XVI vijeku*, 21-22, 406; *Avvisi di Ragusa*, VIII, XXIII-XXV; Vesna Miović, "Diplomatic Relations between the Ottoman Empire and the Republic of Dubrovnik", u: *The European tributary states of the Ottoman Empire in the sixteenth and seventeenth century*, ur. Gábor Kármán, Lovro Kunčević, Leiden-Boston: Brill, 2013., 191-192. Za dobar iako kasan primjer takve obavještajne mreže sastavljene od Dubrovčana u inozemstvu, vidi: Zdravko Šundrica, "Obavještajna služba Dubrovačke Republike u 18. stoljeću", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 37 (1999.), *passim*, osobito 158-165.

čitave populacije, koji je dokumentiran u 17. i 18. stoljeću, ali je vjerojatno postojao i ranije. Naime, svi podanici Republike – često pomorci i trgovci koji su se vratili s putovanja – podnosili su tajniku Malog vijeća izvještaje o događajima koji su im se činili relevantnim.³³

Tako prikupljene vijesti Republika je sustavno slala svojim zaštitnicima, dokazujući svoju korisnost i osiguravajući njihovu naklonost. Državna špijunaža te vrste dobro je dokumentirana u tajnim zapisnicima Senata: sačuvani svesci sadrže brojne odluke da se vijesti (*avvisi*) šalju sultanu, papi i Španjolcima, a rjeđe i drugim državama poput Venecije ili Austrije.³⁴ Nažalost, kao i inače u zapisnicima Vijeća, odluke su prilično lakonske i najčešće se svode na jednostavnu rečenicu da se nekom vladaru jave novosti koje su dobivene "s Levanta," "iz Konstantinopola" ili "iz Italije".³⁵ Ipak, ponekad se ukratko spominje i sadržaj vijesti: Dubrovnik je uglavnom javljao o kretanjima flota i vojski, o vojnim planovima velesila ili važnim političkim događajima poput međunarodnih sporazuma, promjena vladara i društvenih nemira.³⁶ Barem u 16. stoljeću, takvo obavještavanje Porte i kršćanskih vladara događalo se paralelno, a ponekad doslovce istoga dana. Tako je 17. rujna 1556. Senat prvo odlučio da se napuljskom potkralju jave novosti o dolasku osmanske flote u Lepanto, a potom da se Portu obavijesti o vojnim pripremama Karla V i tog istog potkralja.³⁷ Osmanlijama su vijesti najčešće javljane preko poklisara harača ili kurira, dok je politički

³³ V. Miović, *Dubrovačka diplomacija u Istanbulu*, 127; Goran Cvjetinović, *Karika obavještajne mreže Dubrovačke Republike: kultura samozaštite - denuncijacije Malom vijeću (1740-1799)*, doktorski rad, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, 2015., passim, osobito 46-62. Treba naglasiti da je samo oko trećine na taj način dobivenih vijesti bilo vezano uz vanjske poslove, jer su dubrovački podanici informirali i o drugim temama poput graničnih incidenata, piratstva ili epidemija (G. Cvjetinović, *Karika obavještajne mreže*, 61). Za hipotezu da je slična praksa prikupljanja obavijesti postojala i prije 18. stoljeća vidi: G. Cvjetinović, *Karika obavještajne mreže*, 49. Tu hipotezu potvrđuje i niz denuncijacija iz sredine 17. stoljeća, koje su Cvjetinoviću ostale nepoznate, a sačuvane su na sljedećoj signaturi: Državni arhiv u Dubrovniku, HR-DADU-7, *Acta et diplomata (Isprave i akti)*, 17. stoljeće, sv. 43, 1810.

³⁴ Za primjere odluka iz 16. stoljeća o slanju vijesti Osmanlijama, vidi: *Sec. Rog.*, sv. 1, f. 24r, 27r, 32v, 33r, 52r, 56v, 83r, 94r, 105r, 110r, 123r, 126v; sv. 2, f. 6r, 17r, 18r, 20r, 29v, 40r, 46v, 50v, 77r, 94r, 109v, 123v, 168r, 173v, 178r. Za primjere odluka iz 16. stoljeća da se vijesti šalju Španjolcima, najčešće napuljskom potkralju, vidi: *Sec. Rog.*, sv. 1, f. 14v, 15r, 121r, 126r, 127v, 134v-135r; sv. 2, f. 1v-2r, 4v, 10v, 12v, 17r, 20v, 21r, 23v, 25v, 26r-v, 27r, 42r, 49v. Za slične odluke da se vijesti šalju papi, vidi: *Sec. Rog.*, sv. 1, f. 14r, 15v, 121r, 126r, 127v, 134v; sv. 2, f. 1v, 4r-v, 12v, 20v, 21r, 25v, 27r, 28r, 29r, 34v, 42v, 51r, 61v, 65v, 71r, 75r, 94v, 108r. Za primjere slanja vijesti kršćanskim državama iz sredine 17. stoljeća, vidi: *Sec. Rog.*, sv. 4, f. 62r, 73v, 81r, 84v, 85v, 99r, 113v, 134r, 155r, 156r, 187v, 237r. Treba napomenuti da sačuvani svesci *Secreta Rogatorum* za 16. stoljeće sadrže brojne odluke o slanju vijesti i kršćanskim državama i Osmanlijama. Za razliku od njih, jedini sačuvani svezak za 17. stoljeće (*Sec. Rog.*, sv. 4) ne samo da općenito sadrži manje takvih odluka, nego iz nekog razloga ne sadrži odluke o slanju vijesti Osmanlijama (iako se to nedvojbeno događalo).

³⁵ Dva tipična primjera iz sredine 16. stoljeća su: *Prima pars est de significando principibus Italiae nova quae habentur ex partibus levantis, sed non per navigia ad postam; Prima pars est de significando principibus christianis nova quae habemus ex Constantinopoli* (*Sec. Rog.*, sv. 2, f. 6r, 22. 10. 1555; f. 28r, 13. 4. 1558). Kod nekih odluka jasno se vidi da su Senatori odlučivali što od primljenih vijesti će dojaviti dalje, odnosno da nisu javljali sve (*Prima pars est de significando principibus christianis et postea dicetur quibus nova quae sunt descripta in apollitia oratorum nostrorum ex Constantinopoli; Prima pars est de significando ad Portam nova et postea dicetur quae* (*Sec. Rog.*, sv. 2, f. 10r, 18. 1. 1556; f. 21v, 6. 2. 1557).

³⁶ Za neke primjere odluka u kojima se spominje sadržaj obavijesti, vidi: *Sec. Rog.*, sv. 1, f. 27r, 32v, 33r, 37r, 69r, 94r, 98v, 120v; sv. 2, f. 6r, 18r, 20r, 24v, 36r, 40r, 46v, 50r, 50v, 77r, 80v.

³⁷ *Sec. Rog.*, sv. 2, 17r.

delikatnije obavještavanje zapadnih sila obavljano u tajnosti. Na primjer, dubrovačka vlast pisma s obavijestima potpisivala je kao privatni pojedinac ili ih slala preko kurira koji su ih trebali isporučiti isključivo "usmeno" (*oretenus*).³⁸ Čini se da je, barem u šesnaestom stoljeću, takvo distribuiranje vijesti europskim dvorovima dosegalo doista značajne razmjere pa bi se moglo reći da je Dubrovačka Republika bila najuspješniji dvostruki, čak višestruki, špijun renesansne Europe.³⁹

No, Dubrovnik svojim zaštitnicima nije slao samo vijesti, nego i sirovine te kvalificiranu radnu snagu. Drugim riječima, Dubrovnik je pomagao u ratnim naporima susjednih velesila, posebno Osmanlija, kojima je slao resurse poput žita, opeke i baruta, ali i brodograditelje te inženjere.⁴⁰ Jednako tako, postoje indicije da su Dubrovčani za Osmanlije u Italiji nabavljali oružje poput arkebuza, topovskih kugli i bombardi.⁴¹ Konačno, iz Grada su u susjedne krajeve često slani liječnici koji su liječili ne samo osmanske velikodostojnike, nego i obične vojnike.⁴² U mnogo manjoj mjeri, slična pomaganja zabilježena su i u slučaju Španjolaca kojima je, u najvećoj tajnosti, posuđivan i novac.⁴³

Treba napomenuti da je takvih pomaganja možda bilo daleko više no što se isprva čini. Naime, zapisnici senatskih odluka ponekad sadrže za povjesničara frustrirajuće napomene da treba raspraviti "o poslu poznatome ovom vijeću", da treba nešto poduzeti u vezi "osoba poznatih ovom vijeću" ili da je nešto odlučeno "iz razloga poznatih ovom vijeću".⁴⁴ Ovdje se očito radilo o nastojanju Senata da prikrije sadržaj odluka, odnosno da one

³⁸ Dobri primjeri takvih tajnih dojava iz sredine 16. stoljeća nalaze se u nekoliko uputa poslanicima kod potkrajeva Napulja i Sicilije: *Dubrovačka akta i povelje*, II/2, 29-30, 73, 77; *Litt. Lev.* sv. 25, f. 19r. Da je sličan sistem postojao i u 17. stoljeću vidljivo je iz: *Avvisi di Ragusa*, XII-XV. Za primjere obavijesti koje su dostavljane isključivo usmeno, vidi: *Sec. Rog.*, sv. 1, f. 14r, 62v, 66r.

³⁹ Treba dodati da je osim državne špijunaže, Dubrovnik velikim silama bio koristan i kao baza za njihove obavještajne aktivnosti, bilo kroz njihove agente ili uz pomoć Dubrovčana u njihovoj službi. Za neke primjere, vidi: E. S. Gürkan, *Espionage in the 16th century Mediterranean*, 145, 210, 206-207; J. Tadić, *Španija i Dubrovnik u XVI v.*, 139-149; M. Polić Bobić, *Među križom i polumjesecom, passim*. Vidi također i druge publikacije te autorice, osobito: *Tajna diplomacija u Dubrovniku XVI. stoljeću*.

⁴⁰ Za nekoliko tipičnih primjera, vidi: T. Popović, *Turska i Dubrovnik u XVI veku*, 54, 63, 67, 77-78, 105-106, 189, 202, 220, 240, 267, 276; *Cons. Rog.*, sv. 41, f. 22r, 216r; *Sec. Rog.*, sv. 1, f. 13r; *Sec. Rog.*, sv. 4, f. 70r, 103v, 108r, 157r. Za primjere iz kasnijeg razdoblja, vidi: Vesna Miović Perić, "Bosanski beglerbeg, hercegovački sandžakbeg i diplomacija Dubrovačke Republike", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 38 (2000.), 148-149.

⁴¹ T. Popović, *Turska i Dubrovnik u XVI veku*, 264-265, 291.

⁴² *Cons. Rog.*, sv. 41, f. 176v; *Cons. Rog.*, sv. 57, f. 29r; *Litt. Lev.*, sv. 38, f. 51v-52r; T. Popović, *Turska i Dubrovnik u XVI veku*, 240, 280; V. Miović Perić, "Bosanski beglerbeg, hercegovački sandžakbeg i diplomacija Dubrovačke Republike", 149-150.

⁴³ J. Tadić, *Španija i Dubrovnik u XVI v.*, 66; *Litt. Lev.*, sv. 22, f. 21v-22v, 44r, 45r, 74v-75r.

⁴⁴ Neke od tipičnih fraza ove vrste su: *super negotio noto presenti consilio, persone note presenti consilio* or *ob causas notas presenti consilio*. Za ove i slične primjere, vidi: *Sec. Rog.*, sv. 2, f. 137r; *Cons. Rog.*, sv. 81, f. 19r-19v, 25r, 52v; sv. 82, f. 1v; sv. 84, f. 14r, 25v; sv. 85, f. 65v, 97v, 98r, 179r, 180r, 214r, 222v, 252v; sv. 116, f. 17, 189r; sv. 122, f. 4v, 86r, 87r, 102r; *Dubrovačka akta i povelje*, III/1, 68. Na istom tragu, Popović upozorava da mnogi delikatni poslovi, koji su mogli dovesti do sukoba s nekom stranom silom, nisu uopće bilježeni u zapisnicima vijeća, čak ni u *Secreta Rogatorum* (T. Popović, *Turska i Dubrovnik u XVI veku*, 47).

budu razumljive samo upućenima u kontekst, pa je moguće da se iza takvih primjera autocenzure kriju (i) odluke o politički delikatnom pomaganju susjednim velesilama.

Još jedna važna usluga koju je neutralni i dobro povezani Dubrovnik pružao velesilama bila je pomoć pri otkupu i razmjeni zarobljenika. Tijekom i nakon velikih mediteranskih sukoba u Dubrovniku su organizirane razmjene ratnih zarobljenika između Osmanlija i kršćanskih država. Tako je, na primjer, 1575. u gradu zamijenjeno 33 osmanska za 39 kršćanska zarobljenika.⁴⁵ Na sličan način dubrovačke vlasti su, na molbe osmanskih ili kršćanskih uglednika, koristile svoje kontakte da lociraju njihove zarobljene podanike i rođake te organiziraju ili olakšaju njihov otkup.⁴⁶

Uz sve spomenuto, Dubrovnik je velesilama služio i kao izvor brodova za njihove ratne mornarice. Takvo korištenje dubrovačkih brodova, najčešće kao pomoćnih snaga, bilo je problem prvenstveno sa Španjolskom. Dubrovački brodovi sudjelovali su u većini važnih španjolskih pomorskih operacija tijekom 16. stoljeća, poput ekspedicija na Tunis i Maltu, u bitci kod Lepanta pa i samoj Velikoj armadi.⁴⁷ Precizan broj tih brodova teško je rekonstruirati, ne samo zato što su dubrovački dokumenti tendenciozni (brojevi osciliraju ovisno o tome kome su upućeni), nego i zato što su same liste brodova ponekad proturječne i nejasne.⁴⁸ No, u svakom slučaju jasno je da se dubrovačka vlast svim silama trudila spriječiti svoje pomorce da sudjeluju u ratnim operacijama na strani Španjolaca jer je to stvaralo ogromne probleme na Porti. Osobito su u 16. stoljeću dubrovačke vlasti prijetile prekršiteljima drakonskim kaznama poput suđenja za pobunu i konfiskacije svih dobara.⁴⁹ U kritičnim trenucima vlasti su zabranjivale i ograničavale plovidbu, a u ključne luke slale kurire s naredbama da pomorci napuste brodove i vrate

---

⁴⁵ V. Miović, *Dubrovačka Republika u spisima osmanskih sultana*, 51; Noel Malcolm, *Agents of empire. Knights, corsairs, jesuits and spies in the sixteenth-century Mediterranean world*, Oxford: OUP, 2015., 215.

⁴⁶ Za nekoliko primjera, vidi: *Litt. Lev.*, sv. 31, f. 172r; *Sec. Rog.*, sv. 2, f. 180v; *Litt. Pon.*, sv. 1, f. 68r; *Dubrovačka akta i povelje*, II/2, 113; J. Tadić, *Španija i Dubrovnik u XVI v.*, 91, 116-117; Vinko Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808*, II, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1980., 29; T. Popović, *Turska i Dubrovnik u XVI veku*, 165, 198, 289; N. Malcolm, *Agents of empire*, 215.

⁴⁷ Za sudjelovanje dubrovačkih brodova u flotama mediteranskih sila, vidi: J. Tadić, *Španija i Dubrovnik u XVI v.*, 118, 120-121; Viktor Novak, "Učešće dubrovačke flote u španjskoj Nepobedivoj armadi", *Zgodovinski časopis* 6 (1953.), 604-611; Vinko Foretić, "Udio naših ljudi u stranim mornaricama i općim pomorskim zbivanjima kroz stoljeća", *Pomorski zbornik* 1 (1962.), 296-301; Veselin Kostić, *Dubrovnik i Engleska 1300.-1650.*, Beograd: SANU, 1975., 399-447; V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808*, II, 38-39, 42-43, 49, 59-60, 64; Arturo Pérez Amores, "Súbditos extranjeros al servicio de la Monarquía hispánica: el caso de Ragusa (1580-1620)", *Prohistoria* 35 (2021.), *passim*, osobito 15-22.

⁴⁸ Na primjer, vidi: Stjepan Ćosić, Danko Zelić, "Petar Iveljić Grgurić Ohmućević – čovjek s tri prezimena i tri domovine", *Analni Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 60 (2022.), 146-147.

⁴⁹ Za neke primjere, vidi: *Dubrovačka akta i povelje*, II/1, 396, 400-401; *Sec. Rog.*, sv. 1, f. 134v, a tergo, 7r-7v; *Sec. Rog.*, sv. 2, f. 113v-114r, 167r-v; J. Tadić, *Španija i Dubrovnik u XVI v.*, 91; T. Popović, *Turska i Dubrovnik u XVI veku*, 172, 175; Robin Harris, *Dubrovnik. A History*, London: SAQI, 2003., 103-104.

se kući, noseći sa sobom zastavu svetoga Vlaha.⁵⁰ U manjoj mjeri i s manjim političkim rizikom, dubrovačke brodove koristili su i Osmanlije. Prevozili su resurse poput žitarica i smole unutar Carstva, a ponekad su konfiscirani i korišteni u vojnim operacijama na Mediteranu.⁵¹ Jednako tako, Dubrovčani su po nalogu Porte prevozili osmanske i druge diplomate, pa i trgovce, između Carstva i zapadne Europe.⁵² Sve u svemu, velike se sile po potrebi posezale za dubrovačkom mornaricom, a vlasti Republike oscilirale između nervoznih prijetnji svojim pomorcima s jedne te prikrivanja, poricanja i ispričavanja s druge strane. Svu delikatnost, gotovo shizofrenost, dubrovačkog položaja jasno pokazuje sljedeća činjenica – tijekom kršćansko-osmanskog sukoba oko Malte 1565. dubrovački brodovi sudjelovali su na objema zaraćenim stranama.⁵³

Povrh toga, Dubrovnik je velesilama bio iznimno koristan i zbog svoje posredničke trgovine. I osmanskom i španjolskom imperiju manjkalo je vlastitih trgovaca što je Republika dobro iskoristila, preuzevši važnu ulogu u njihovoj trgovinskoj razmjeni s okolnim zemljama. Štoviše, obje velesile svjesno su poticale tu posredničku ulogu malenog i bezopasnog Dubrovnik. To je vidljivo iz njegova specifičnog tributarnog položaja, prilagođenog upravo posredničkoj ulozi, kao i iz opsežnih gospodarskih privilegija koje su mu dodijelili iberski vladari, posebno na jugu Italije.⁵⁴ Dodatna prednost Republike bila je neutralnost koja joj je omogućavala da nastavi s posredničkom trgovinom i za vrijeme sukoba mediteranskih sila.⁵⁵

Konačno, Dubrovnik je velesilama pružao i neke specifične usluge. Najočitije, Republika je Osmanlijama stoljećima plaćala godišnji tribut.⁵⁶ Dubrovčani su naklonost

⁵⁰ Za neke primjere takvih naredbi pomorcima vidi: *Dubrovačka akta i povelje*, II/1, 214-215, 396, 400-401; *Sec. Rog.*, sv. 1, f. 16r, 110r, 123v-124r, 134v-135r; *Litt. Lev.*, sv. 22, f. 42v-43r. Za ograničavanje plovidbe, vidi: *Sec. Rog.*, sv. 1, f. 88r, 123v; *Cons. Rog.*, sv. 41, f. 86, 195r; *Sec. Rog.*, sv. 2, f. 77v, 112v; V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808*, II, 39; R. Harris, *Dubrovnik. A History*, 103-104.

⁵¹ V. Miović, *Dubrovačka Republika u spisima osmanskih sultana*, 55-59. Za još primjera vidi: *Litt. Lev.*, sv. 37, f. 371r-373v; M. Polić Bobić, *Među križom i polumjesecom*, 142.

⁵² V. Miović, *Dubrovačka Republika u spisima osmanskih sultana*, 55-59. Za još primjera vidi: *Cons. Rog.*, sv. 41, f. 142v, 171v; *Sec. Rog.*, sv. 1, f. 67r; T. Popović, *Turska i Dubrovnik u XVI veku*, 170.

⁵³ T. Popović, *Turska i Dubrovnik u XVI veku*, 235-236.

⁵⁴ Za gospodarsku funkciju Dubrovnika unutar osmanskog imperijalnog kompleksa vidi: M. Moroni, *L'impero di San Biagio*; V. Miović, *Dubrovačka Republika u spisima osmanskih sultana*, 75-110. Za pregled dubrovačke trgovačke uloge u španjolskom imperiju, vidi: J. Tadić, *Španija i Dubrovnik u XVI v.*, 80, 153-155. Za neke primjere privilegija koje je Republika uživala u španjolskim posjedima, vidi: Đuro Körbler, "Dubrovačka republika i zapadne evropske države. Veze Dubrovnika s Napoljem, Sicilijom, Francuskom i Španjolskom", *Rad JAZU* 214 (1917.), 167-187, 209-252; *Dubrovačka akta i povelje*, II/1, 135-145, 166-170, 216-218, 230-231, 349-359; *Dubrovačka akta i povelje*, II/2, 104-108, 148-151.

⁵⁵ Sergio Anselmi, "Motivazioni economiche della neutralità di Ragusa nell Cinquecento", u: *Ragusa (Dubrovnik): Una repubblica adriatica. Saggi di storia economica e finanziaria*, ur. Antonio Di Vittorio, Sergio Anselmi, Paola Pierucci, Torino: Cisalpino, 1994., 25-55, osobito 28-32; V. Miović, *Dubrovačka diplomacija u Istanbulu*, 18; T. Popović, *Turska i Dubrovnik u XVI veku*, 257.

⁵⁶ V. Miović, *Dubrovačka Republika u spisima osmanskih sultana*, 33-47.

osmanske elite stjecali na još jedan način – tako što su iz zapadne Europe dobavljali luksuznu robu koju su od njih naručivali osmanski uglednici.⁵⁷ S druge strane, papama je Dubrovnik služio kao važna baza za održavanje i širenje katoličanstva na osmanskom teritoriju. Možda najvažnije, mreža dubrovačkih trgovačkih naseobina imala je ključnu ulogu pri pružanju pastoralne skrbi lokalnim katolicima i podršci katoličkih misija.⁵⁸ Također, zbog njihova jezičnog znanja i poznavanja lokalnih prilika, kurija je Dubrovčane koristila za razne diplomatske zadatke na Balkanu, a još češće kao "eksperte", odnosno "konzultante", za religijsku i političku situaciju unutar Osmanskog Carstva.⁵⁹

Zaključak: briljantna diplomacija?

Na kraju ovog teksta treba ponoviti jedan stari kliše. Dubrovnik je bio grad na rubu religija, carstava, čak civilizacija, a jedno od najvećih postignuća njegove povijesti je da je taj opasan položaj okrenuo sebi u korist – i preživio stoljećima. Središnje pitanje ovog članka bilo je: kako je mu to uspjelo? Uspjelo mu je jer se oslanjao na mrežu međunarodnih patrona koji su mu pružali diplomatsku podršku, značajne gospodarske privilegije, a potencijalno i vojnu zaštitu. Upravo činjenica da je imao više patrona, omogućavala mu je da balansiranjem između njih izbori ozbiljan prostor za vlastitu neovisnu politiku. Na drugi način rečeno, Dubrovnik se od pretjerane ovisnosti o moćnijima od sebe oslobađao tako što je tu ovisnost *umnožavao* - što je, le Maireovim riječima, priznavao "više od jednog gospodara, kako se ne bi pokorio niti jednom". Naklonost velikih sila Dubrovnik je osiguravao tako što im je pružao niz važnih usluga. Republika je moćne susjede sustavno obavještavala o njihovim rivalima i protivnicima; slala im resurse i radnu snagu; omogućavala im razmjenu zarobljenika i otkup robova; služila kao izvor brodova za njihove flote; posredovala u njihovoj trgovini; pružala im specifične usluge poput plaćanja harača ili podrške pastoralnom radu na Balkanu.

Ta korisnost bila je ključan razlog za višestoljetni opstanak Dubrovnika. Kad se uzme u obzir opseg, važnost i učestalost usluga velesilama, nije pretjerano pretpostaviti da se

---

⁵⁷ Zauzvrat Dubrovčani su uglavnom dobivali novac a ponekad i dozvole za izvoz žitarica s posjeda tih osmanskih velikodostojnika. Za neke primjere, vidi: *Cons. Rog.*, sv. 41, f. 154r, 179v-189r; *Cons. Rog.*, sv. 57, f. 192r, 240v; *Cons. Rog.*, sv. 73, f. 194v; *Sec. Rog.*, sv. 2, f. 141r, 142r; *Litt. Lev.*, sv. 37, f. 356r-358r; *Dubrovačka akta i povelje*, II/2, 252, 516-518; T. Popović, *Turska i Dubrovnik u XVI veku*, 79; Vesna Miović, "Per favore della Soltana: powerful ottoman women and Ragusan diplomats", *Dubrovnik Annals* 22 (2018.), 99-101, 103-104, 108-109; V. Miović Perić, "Bosanski beglerbeg, hercegovački sandžakbeg i diplomacija Dubrovačke Republike", 143, 146-148.

⁵⁸ A. Molnár, *Le Saint-Siège, Raguse et les missions catholiques*; A. Molnár, *Confessionalization on the frontier*; N. Varežić, *Dosta je reći u Rimu*, 25-41, *passim*; V. Miović, *Dubrovačka Republika u spisima osmanskih sultana*, 110-115.

⁵⁹ Za nekoliko ilustrativnih primjera vidi: Antal Molnár, "Ragusa and the beginnings of the Balkan missions", *Dubrovnik Annals* 25 (2021.), 96-101; Antal Molnár, "Dubrovački kapelan u osmanskom Budimu. Izvješće Vincenza di Augustina Rimskoj inkviziciji o položaju balkanskog katoličanstva", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 51/1 (2013.), 195-221.; N. Varežić, *Dosta je reći u Rimu*, 33-34.

radi o *važnijem objašnjenju* za dugovječnost Republike od tradicionalnog argumenta koji se poziva na njenu sjajnu diplomaciju. Drugim riječima, sofisticirana retorika, snalažljivost i požrtvornost dubrovačkih diplomata vjerojatno ne bi bili dovoljni da vladari koji su im svjedočili nisu bili svjesni koliko im Dubrovnik koristi i treba. Štoviše, uvid u važnost Dubrovnik za velesile dopušta da se svježim očima sagleda uvriježeno uvjerenje o briljantnosti njegove diplomacije. Čak dopušta da se oprezno plasira "heretička" misao: jesmo li posve sigurni u tu briljantnost? Koji točno dokaz imamo da su dubrovački diplomati bili iznimno uvjerljivi, snalažljivi i posvećeni općem dobru?

Najočitiji i glavni dokaz upravo je višestoljetni opstanak sićušne Republike okružene velesilama. No, ako se taj opstanak može uvjerljivije objasniti ukazivanjem na korisnost Dubrovnik, postaje jasno da uvjerenje o njegovoj diplomatskoj briljantnosti počiva na slabijim temeljima nego što se isprva čini. Ti temelji postaju još krhkiji kad se uvedu dva dodatna argumenta. Prvi je da, izuzevši patriotske deklamacije samih Dubrovčana, većina suvremenika o dubrovačkoj diplomaciji uopće nije govorila pohvalno. Dapače, ako već treba generalizirati, dominantan ton definitivno je bio *posprdan*. Treba se sjetiti već citiranog P. Ricauta koji piše da su Dubrovčani "zbog održavanja imena slobodne republike, spremni postati robovima svih dijelova svijeta"; francuskog putopisca Poulleta koji piše o "zamišljenoj slobodi" Dubrovnik, napominjući da on postoji samo "uslijed ljubomora susjednih država i plaća danak vladarima kojih se boji ili od kojih se nada kakvoj pomoći";⁶⁰ poznate levantinske uzrečice: *Non siamo Christiani, non siamo Ebrei, ma poveri Ragusei* koja zaista ne zvuči kao slavljenje diplomatske metodologije Republike;⁶¹ ili pak Mlečanina Lorenza Bernarda koji napominje da s Osmanlijama treba pregovarati "s dostojanstvom prikladnim moćnom i neovisnom vladaru, a ne kao Dubrovčani", dok za Republiku piše da je često "maltretirana turskim divljanjima no sva ih smiruje novcem da bi preživjela i održala tu svoju prividnu slobodu".⁶² Sve u svemu, doista se ne čini da su suvremenici u dubrovačkoj diplomaciji vidjeli nešto vrijedno divljenja ili oponašanja.

Drugi argument koji u pitanje dovodi tezu o briljantnosti dubrovačke diplomacije je zdravorazumski. Jednostavno rečeno, nije li pomalo naivno pretpostaviti da je Dubrovnik lukavošću i požrtvornošću redovito nadigravao velike sile? Štoviše, ako je Dubrovnik stotinama godina preživljavao zbog briljantnosti svojih diplomata, onda je i njegova diplomacija morala *kontinuirano* biti na izrazito visokom nivou. No, je li plauzibilno

⁶⁰ Vjekoslav Jelavić, "Doživljaji Francuza Poulllet-a na putu kroz Dubrovnik i Bosnu (godine 1658.)", *Glasnik Zemaljskog muzeja u BiH* 20 (1908.), 26.

⁶¹ N. H. Biegan, *The Turco-Ragusan relationship*, 29.

⁶² "...e negoziar colla dignità conveniente à potente e libero principe, e non come Ragusei; perchè à questo modo si fa stimare l'amicizia (Relazioni degli ambasciatori veneti al senato, serie III, sv. 2, prir. Eugenio Albéri, Firenze: tipografia all'insegna di Clio, 1844., 403). La comunità di Ragusi... spesso viene travagliata da avanie turchesche, ma tutte le accomoda con danari per vivere, e sostenere quella sua apparente libertà (Relazioni degli ambasciatori veneti al senato, serie III, sv. 2, 389).

pretpostaviti da je Dubrovnik neprekidno, kroz nekoliko stoljeća, imao sjajne diplomate i razborit senat? Iako nema dvojbe da je doista bilo iznimnih diplomata – očiti primjeri su Frano Gondola i Marojica Caboga – jednostavno se čini spekulativnim pretpostaviti da je to uvijek bio slučaj.

Naravno, ne treba zaboraviti da se dva navedena objašnjenja za dugotrajni opstanak Dubrovnika ne isključuju. Posve je moguće pretpostaviti da je Dubrovnik sačuvao svoju neovisnost jer je bio koristan velesilama, ali i jer je imao sjajne diplomate. Dapače, kad se osvijesti argument o korisnosti, pozivanje na kontinuiranu briljantnost može biti manje važno, a time i manje naivno. Jednostavno rečeno, s obzirom na sve usluge koje je činio velesilama, Dubrovniku nisu (stalno) trebali sjajni diplomati. S druge strane, također je moguće sugerirati da se diplomatska briljantnost Dubrovnika pokazuje upravo u činjenici da se uspio pretvoriti u potrebu moćnijih od sebe – drugim riječima, sugerirati da je njegova korisnost proizvod njegove vješte diplomacije. Iako taj argument ne treba odbaciti, tek ga treba dokazati kroz detaljnu analizu odnosa Republike s Ugarskom, Osmanlijama, Papinstvom i drugim državama, počevši od sredine 14. stoljeća. Ono što tu interpretaciju unaprijed čini pomalo sumnjivom, pretpostavka je da je Dubrovnik glavni, ako ne i jedini, "autor" svog specifičnog međunarodnog položaja. Čini se realističnijim pretpostaviti da su korisnost Dubrovnika, kao i međunarodni patronat nad njim, nastali djelomično iz potreba velikih sila, djelomično spletom za Dubrovnik sretnih okolnosti, a tek djelomično uslijed vješte dubrovačke diplomacije. No, čak i ako Republika nije sama stvorila vlastitu "nišu" među potrebama velikih sila, ono što se sa sigurnošću može reći jest da ju je vješto eksploatirala – a temeljni zadatak dubrovačkih diplomata bio je da uvijek iznova podsjećaju na korisnost svog grada.

Sve u svemu, kako ovaj zaključak ide prema kraju, postaje jasno da se u njemu teško može išta decidirano zaključiti. Točnije rečeno, umjesto do novih sintetičkih uvida, njegova argumentacija na kraju dovela je do propitivanja uvriježenog uvjerenja o sjajnoj diplomaciji Republike. Važno je naglasiti da je dovela samo dotle, nipošto dalje. Naime, ta argumentacija nije dovoljno opsežna ni uvjerljiva da bismo spomenuto uvjerenje doista odbacili. Stoga ovaj tekst može završiti samo s pomalo mlakom poantom: tvrdnju da je dubrovačka diplomacija bila iznimno učinkovita tek treba dokazati, a ne unaprijed pretpostavljati.

ON PRESERVATION OF (IN)DEPENDENCE: DUBROVNIK REPUBLIC AND ITS PATRONS IN THE MODERN AGE

LOVRO KUNČEVIĆ

Summary

This article examines the reasons for the centuries-long survival of the Republic of Dubrovnik, seeking to answer how this small polity managed to preserve its independence, despite being situated at the borderlands of three empires (the Ottoman, Venetian and Spanish). The text begins by analysing Dubrovnik's specific international position, i.e., the fact that it enjoyed the simultaneous patronage of several major powers—Spain, the Ottoman Empire, and the Papacy. As the article demonstrates, it was precisely this multiplicity of patrons that enabled Dubrovnik to ensure space for its own independent policy. More specifically, the Republic skilfully used the ambitions of one great power to shield itself from those of another (or others), exploiting the differing, even conflicting, interests of its patrons to carve out space for its own independent policies. However, this multiple patronage also raises the question of why the great powers consistently supported and protected the Republic throughout the Early modern age. The answer lies largely in the valuable services which Dubrovnik provided to them, supplying intelligence, manpower, resources, acting as a commercial intermediary, and assisting in the redemption of captives. Taking into account this "utility" of Dubrovnik to the major powers, the article rethinks the conventional explanation for the Republic's prolonged independence—namely, the oft-cited claim regarding its exceptionally effective diplomacy—suggesting that it should be complemented with the considerations of its usefulness to the great powers.